

DORIVOR LIMONO'T O'SIMLIGINING MORFOLOGIYASI, YETISHTIRISH
TEKNOLOGIYASI VA DORIVORLIK XUSUSIYATLARI.

A.T.Turdaliyev

b.f.d., dotsent

M.A.Axmadjonova

Sayramov Fayzullo Baratjon o'g'li

FarDU, Agrar qo'shma fakulteti talabalari

Annotatsiya: *Ushbu maqolada dorivor limono't o'simligining morfologiyasi, tarqalish ekologiyasi, agrotexnik tadbirlar, xom-ashyo tayyorlanishi va uning sifati, tibbiyotda va xalq tabobatida qo'llanilishi, kimyoviy tarkibi va o'simlikdan foydalanish to'g'risida tavsiyalar yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *dorivor limono't, xalq tabobati, ko'p yillik, tarqalishi, yetishtirish texnologiyasi, dorivorlik xususiyati.*

Аннотация: *в этой статье рассматриваются морфология лекарственного растения лемонграсса, экология распространения, агротехнические мероприятия, приготовление сырья и его качество, применение в медицине и народной медицине, химический состав и рекомендации по применению растения.*

Ключевые слова: *лекарственная лемонграсс, народная медицина, многолетник, распространение, технология выращивания, лечебное свойство.*

Annotation: *this article highlights the morphology of the medicinal lemonade plant, the ecology of its distribution, agrotechnical measures, preparation of raw materials and its quality, application in medicine and folk medicine, chemical composition and recommendations on the use of the plant.*

Keywords: *medicinal lemonade, folk medicine, perennial, propagation, cultivation technology, medicinal properties.*

Xozirgi kunda an'anaviy tibbiyot (xalq tabobati) xalq zakovati bilan sugorilgan juda boy va ulkan tajriba bilimlar majmuasidir. U ilmiy (rasmiy) tibbiyotni yangi, samarali dorivor preparatlar bilan boyituvchi bitmas tuganmas manbadir. Xalq tabobatining bu soxadagi qimmat, tutgan orni bebahodir. Buning uchun misol tariqasida hozirgi zamon tibbiyotida qollaniladigan shifobaxsh osimliklarni kopchiligi oz vaqtida xalq tabobati dorivor vositalar xazinasidan olinganligini yoki hozirgi zamon ilmiy tibbiyotining ozi xalq tabobati asosida taraqqiy etganini eslash kifoyadir

Ko'p yillik limon o'ti o'simligining balandligi 30-120 sm.ga yetadi. Uning ildizpoyasi kuchli shoxlangan bo'ladi. Poyasi shoxlangan, 4 qirrali, kalta tuklar bilan qoplangan yoki tuklamagan. Barglari tuklangan, poyada qarama-qarshi joylashgan, bandli, shakli yumaloq-romb shaklida bo'lib, chetlari arrasimon qirqilgan. Gullari 6-12 tadan soxta gulqo'rg'onda yig'ilgan. Mevasi yirik bo'lib, tuxumsimon 4 yong'oqchali shaklda qora-yaltiroq rangda bo'ladi. 1000 dona urug' og'irligi o'rtacha 0,62 gr.ni tashkil etadi. Urug' unuvchanligi 2-3 yilni

tashkil etadi. O'simlik iyun-avgust oylarida gullaydi, avgust-sentyabr oylarida mevalari pishib yetiladi.

O'simlikning tarqalishi. Limon o'ti 2000 yil ilgari O'rta yer dengizidan Fors ko'rfazigacha, Qora dengiz va Kichik Osiyo hamda Shimoliy Afrika madaniylashtirilgan. Uning asl vatani Markaziy va Janubiy Yevropa, Bolqon, Eron, Shimoliy Afrika, Shimoliy Amerika hamda Ukraina, Kavkaz va O'rta Osiyo hisoblanadi. Ayrim hududlarda o'simlikning o'sish areallari dengiz sathidan 1000 metr balandlikkacha ko'tariladi.

Limon o'ti namlik ko'p miqdorda bo'lgan o'rmon o'tloqzorlarida, kengliklarida, qiyaliklarning soya joylarida, shag'alli va mayda toshli tuproqlarda o'sadi. Boshqa ilmiy manbalarda keltirilishicha, limon o'ti shag'alli va qumoq, chirindiga boy, og'ir ishqorli tuproqlarda o'smaydi.

Agrotexnik tadbirlar. O'simlikning o'sishi uchun tuproq rN ko'rsatkichi 4,5 dan 7,8 tavsiya etiladi. Namlik miqdori yuqori bo'lgan joylarda o'simlik zamburug' kasalliklariga uchrab nobud bo'ladi. O'simlik soya joylarda o'sganda hosildorlik kamayadi va efir moylari miqdori pasayadi.

Limon o'ti urug'i yordamida, tuplarni ajratish orqali, ildizpoyalaridan qalamchalar tayyorlash orqali ko'patiriladi. Urug'lari stratifikasiya qilinmasdan, to'g'ridan-to'g'ri tuproqqa sepish orqali va nihollar tayyorlash bilan ko'paytiriladi. Urug'idan unib chiqqan o'simliklarda, birinchi yili gullash jarayoni kuzatilmaydi. Katta masshtabdagi plantasiyalarini tashkil etish uchun dastlab, o'simlikning urug'lari maxsus tayyorlangan pollarga ekilib, ko'chat tayyorlanadi. Ko'chatlar 1 yil davomida pollarda parvarishlanadi. O'simlik namlik va yorug'sevar ekanligi sababli, uni o'stirish va ko'paytirish uchun maydonlar tanlanadi. Plantasiya tashkil etishda dastlab maydon 25-30 sm chuqurlikda shudgor qilinadi, molalanadi va 60-70 sm oraliqda qator tortiladi. Ko'chatlar qatorlarda 25 sm tup oralig'ida ekiladi. Birinchi vegetasiya yilida o'simliklarning maydonga moslashishi uchun 8-10 marta sug'oriladi. O'simlikning balandligi 20 sm.gacha ko'tarilganligi kuzatiladi. Ikkinchi yildan boshlab, sug'orish miqdori 7-8 marta va keyingi yillarda 5-6 martaga, 5-6 yildan boshlab 2-3 martagacha kamaytirib boriladi.

Hosildorlik, gektar hisobida dastlabki yillarda 2-5 sentnergacha va keyingi yillarda 10 sentnerni tashkil etadi.

Xom-ashyo tayyorlanishi va uning sifati. Dorivor limon o'ti gullash fazasi vaqtida o'rib olinadi. Maxsus kesgichlarda uning yer ustki qismi 5-7 sm uzunlikda qirg'iladi va quritish uchun angarlarda stellashtirish ustiga yoyiladi. 8-10 kun davomida xom-ashyo tayyor holatga keladi. Tayyor bo'lgan xom-ashyo 10 kg miqdorlarda qoplarga joylashtiriladi.

Tibbiyotda qo'llanilishi va kimyoviy tarkibi. Limon o't o'simligining yer ustki qismi 0,02-0,2% gacha ba'zi hollarda 0,8% gacha efir moyi tutadi. Efir moyining sifati iqlim va geografik omillariga bog'liq bo'ladi. Kimyoviy tahlillarga ko'ra limon o'ti yer ustki qismining uchki qismida 0,13% tashkil etadi. Shuningdek, barglarda 0,39-0,44% efir moylari mavjud. Efir moyining eng harakterli komponentlari - monoterpenlarga tegishli bo'lib, sitral (geranial + neral), geraniol, nerol, sitronellol, sitronellaldan iborat. Shuningdek, limon o'tidan olingan efir moylarining tarkibida 200 dan ortiq birikmalar mavjud bo'lib, xushbo'y limon hidini beruvchi neral i geranial mavjud.

Limono't dorivor preparatlari, Ibn Sino ayti-shicha, yurakni mustahkamlaydi va unga yordam beradi, shu-ningdek, traxoma, hiqichoq tutish, og'izdan yomon hid kelishi va boshqa kasalliklarni davolaydi. Xalq tabobatida limono't bilan nevroz, bronxial astma, ay-ollarni toksikoz, klimaks, yurak urishini buzilishi va boshqa kasal-liklar davolanadi. Limono't damlamasi klinik sharoitida sinovlardan o'tgan va uni tibbiyot amaliyotida tinchlantiruvchi hamda qon bosimini pasaytiruvchi vosita sifatida qo'llashga O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan raxsat etilgan.

Xulosa: Inson va hayvonlar organizmida ro'y beradigan turli kasalliklarni davolashda ishlatiladigan dori-darmonlar ichida shifobaxsh o'simliklardan tayyorlanayotgan dorilar salmoqli o'rintutadi. Juda ko'pchilik dorivor o'simliklar dorixo-nalarda sotilmaydi, balki dori-darmonlar ishlab chiqarishdagi asosiy xom ashyo manbai hisoblanadi. Biz dori-darmonlardan foydalanayotganimizda, ko'pincha ularni shifobaxsh o'simliklardan tayyorlanayotganini xayolimizga ham keltirmaymiz. Masalan: kardiovalen – yurak kasalliklarini davolashda qo'llaniladigan sifatli dorilardan bo'lib, u do'lana, asarun (valeriana), sariqqul (adonis) va boshqa bir qancha o'simlik turlaridan tayyorlanadigan murakkab birikmadir. Hozirgi vaqtda tibbiyotda ishlatiladigan 900 dan ortiqroq xil dori-darmonlarning uchdan bir qismi dorivor o'simliklarning mahsuli hisoblanadi. Yurak kasalliklarini davolashda foydalaniladigan dorilarning 77%, jigar va oshqozon-ichak yo'llarida uchraydigan kasalliklarni davolaydigan dorilarning 74%, bachadon kasalliklariga qarshi ishlatiladigan dorilarning 80% shifobaxsh o'simliklardan tayyorlangandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YHATI:

1. Karimov V., Shomahmudov A. Xalq tabobati va zamonaviy ilmi tibda qo'llaniladigan shifobaxsh o'simliklar. –Toshkent, 1993.
2. Kursanov A. I. vaboshqalar. Botanika 2-tom –Toshkent, 1963.
3. Mustafoyev.S.M. Botanika –Toshkent, 2002.
4. Nabiyev M. Botanika atlas-lug'ati. –Toshkent, 1969.
5. Oripov.R.O, Xalilov.N.X. O`simlikshunoslik –Toshkent, 2007.
6. Pratov.O`P, Nabiyev.M.M. O`zbekiston yuksak o`simliklarning zamonaviy tizimi –Toshkent, 2007.